

Larus melanocephalus

Temm., 1820

Mewa czarnogłowa

Rząd: siewkowe, podrząd: mewowce, rodzina: mewy

Status występowania w Polsce

Skrajnie nieliczny gatunek lęgowy na rozproszonych stanowiskach w całym kraju. Także przelotny we wzrastającej liczbie i wyjątkowo zimujący.

Opis gatunku

Średniej wielkości mewa, nieznacznie większa od śmieszki. Wymiary: długość ciała 36–38 cm; rozpiętość skrzydeł 98–105 cm; masa ciała 250–380 g. Mewa czarnogłowa uzyskuje upierzenie ostateczne w 3. szacie zimowej.

Doroste ptaki w szacie godowej, noszonej wiosną i na początku lata, charakteryzuje czarny kaptur na głowie, zachodzący daleko na kark, jasnopopielaty grzbiet oraz białe lotki. Dość masywny dziób, przypominający kształtem dzioby dużych gatunków mew, ma kolor jaskrawoczerwony, z czarnym paskiem przedkończowym o różnej intensywności i czasem z żółtą końcówką. Oko ciemne, a wokół niego widoczna jaskrawoczerwona obrączka powiekowa. W szacie spoczynkowej (zimowej) czarne pióra kaptura wymieniane są na białe, tylko za okiem pozostaje zaciemnienie.

Pierwszą szatę (ptaka młodego), noszoną do września–października, tworzy brunatny, mocno pigmentowany, łuskowaty wzór. Na skrzydłach występuje charakterystyczny rysunek: brunatna przednia krawędź skrzydła oraz czarny pas na tylnej krawędzi mocno kontrastujący z jasnopopielatym pasem środkowym. Ogon biały, z czarnym pasem na końcu. Wierzch głowy tuż po opuszczeniu gniazda jest szarawy. Dziób czarniawy, z rozjaśnieniem przy nasadzie, nogi czarne.

Jesienią, w trakcie pierzenia do szaty 1. zimowej, wymieniane są: pióra grzbietu na jasnopopielate, pióra wierzchu głowy na białe, jednocześnie pojawia się charakterystyczne zaciemnienie za okiem. Brzuch i pierś stają się czysto białe. Wiosną następnego roku (szata 1. wiosenna) ciemne, młodociane pióra skrzydła są znacznie spłowiałe oraz pojawia się czarny kaptur na głowie, którego stopień wykształcenia w tym wieku jest osobniczo zmienny.

W 2. szacie zimowej wszystkie pióra skrzydeł są nowe: białe lotki z czarnymi zakończeniami, jasnopopielate pokrywy skrzydłowe. Głowa, dziób i nogi jak u ptaka dorosłego w szacie zimowej.

U ptaków w 3. roku życia (2. szata wiosenna) występuje w pełni wykształcony czarny kaptur. Na skrzydłach nadal są czarne zakończenia – jedyna cecha odróżniająca tę szatę od szaty godowej osobnika dorosłego. Samiec i samica w każdej szacie ubarwione są jednakowo.

Możliwość pomyłki z innymi gatunkami

Osobniki dorosłe wiosną i latem wyglądem są najbardziej zbliżone do śmieszki *Larus ridibundus* (A179), która ma kaptur ciemnobrązowy, niesięgający daleko na kark, oraz czarny rysunek na zewnętrznych łotkach.

Mewa czarnogłowa w trzecim roku życia (szata druga wiosenna) również posiada delikatne, czarne zakończenia lotek, jednak w żadnej szacie nie ma (jak śmieszka) białego pasa wzdłuż przedniej krawędzi dłoni, kontrastującego z jasnopopielatą resztą wierzchu skrzydła. Dziób dorosłej śmieszki w szacie godowej jest bordowy i stosunkowo cienki, ostro zakończony. Nogi także bordowe. Dziób mewy czarnogłowej jest szkarłatnoczerwony, czasem z czarnym prążkiem i żółtą końcówką. Nogi również szkarłatnoczerwone.

Młode mewy czarnogłowe w pierwszej szacie są dość podobne do młodych mew pospolitych *Larus canus* (A 182), ale z bardziej skonstrastowanym, brunatnym plamkowaniem na wierzchu ciała. Mewy pospolite w szacie młodocianej ubarwione są w tonacji beżowo-

A176

brązowej. Mają cielistoróżowe nogi i dwukolorowy dziób – szaroróżowy u nasady i czarny na końcu.

Pisklęta mewy czarnogłowej i śmieszki są podobne. Najlepszymi cechami umożliwiającymi odróżnienie piskląt mewy czarnogłowej od śmieszki lub mewy pospolitej jest struktura puchu i deseń na grzbiecie. Puch sprawia wrażenie pozlepianego i nastroszonego, jakby jeszcze nie był całkowicie wyschnięty. Na grzbiecie występują dwa wyraźne czarne równoległe pasy. U nasady dzioba puch jest bardzo krótki (wygląda, jakby ta część głowy nie była opierzona). Dziób jest bardzo masywny, wysoki u nasady, ciemny, niemalże czarny, z jasnym zakończeniem. Czarniawe są także nogi (pisklęta żadnej innej mewy lęgowej w Polsce nie mają czarnych nóg). Dodatkową wskazówką może być fakt, że pisklęta mewy czarnogłowej mają zwykle bardzo brudne okolice nasady dzioba, gdyż, inaczej niż śmieszka i mewa pospolita, pobierają od rodziców pokarm, wkładając im głowę do gardzieli.

Biologia

Tryb życia

Gatunek dzienny. Towarzyski o każdej porze roku. Gniazduje, żeruje i nocuje w dużych skupiskach wraz z innymi gatunkami mew.

Lęgi

Gniazduje kolonijnie wraz z innymi mewami i rybitwami. Do rozrodu przystępuje najwcześniej w trzecim roku życia. Niemniej czasem obserwowane są w koloniach tokujące ptaki drugoroczne. Mewa czarnogłowa jest gatunkiem monogamicznym. Na lęgowiska w Polsce przylatuje w kwietniu lub na początku maja, wyjątkowo już w marcu. Para dorosłych ptaków zajmuje w kolonii niewielkie terytorium, na którym buduje gniazdo. Ma ono postać płytkiego dołka w ziemi, wyścielonego drobnymi patykami, suchą roślinnością zielną, pestkami wiśni, czereśni lub odpadkami i wyplutymi niestrawionymi resztkami pokarmu. Do znoszenia jaj przystępuje od trzeciej dekady kwietnia do końca maja. Wyprowadza jeden lęg w roku, ale w razie straty może powtarzać zniesienie. Składa zwykle 2–3 jaja, które są wysiadywane przez obydwoje rodziców przez 23–25 dni. Pisklęta klują się od początku trzeciej dekady maja do połowy czerwca. Choć są zagniazdownikami, przez cały okres pisklęcy przebywają w gnieździe lub tuż obok – na obszarze terytorium o średnicy ok. 1 m. W wieku 2–3 tygodni mogą w razie zagrożenia schodzić do wody wraz z innymi pisklętami z kolonii, ale wracają szybko w okolice gniazda. Do uzyskania lotności potrzebują 35–40 dni. Pisklętami i młodymi opiekują się obydwoje rodzice. Samiec i samica latają na żerowisko na przemian – gdy jeden ptak opuszcza kolonię (nawet na kilka godzin), drugi opiekuje się lęgiem.

Nad Morzem Czarnym tworzy kolonie jednogatunkowe lub z mewą cienkodziobą, rybitwą czubatą i rybitwą krótkodziobą.

Wędrowki

Migrant krótkodystansowy. Ptaki z Europy Środkowej opuszczają lęgowiska w lipcu-sierpniu – dorosłe, a w sierpniu–październiku – młode. Większość z nich odlatuje do zachodniej i południowo–zachodniej Europy. Lecą w dzień, pojedynczo lub niewielkimi grupami, czasem w towarzystwie innych gatunków mew. Wówczas są spotykane w różnych częściach kraju, ale zwykle ich stwierdzenia mają charakter przypadkowy i dotyczą pojedynczych osobników. Podczas wędrowki zatrzymują się nad wszelkimi zbiornikami wodnymi. Wiosną spotykane w Polsce od marca lub kwietnia, poza koloniami lęgowymi stosunkowo rzadko.

Zimowanie

Największe zimowiska znajdują się w basenie Morza Śródziemnego, choć zimę spędzają tam głównie ptaki lęgowe w południowo-wschodniej Europie. Większość mew czarnogłowych gniazdujących w Polsce spędza zimę we Francji, Hiszpanii i Wielkiej Brytanii, podobnie jak mewy czarnogłowe gniazdujące w Europie Zachodniej. Znane są też pojedyncze obserwacje zimowe z naszego wybrzeża. Mewy czarnogłowe opuszczają zimowiska w marcu lub kwietniu. Osobniki młode, niedojrzałe, mogą pozostawać niedaleko miejsc zimowania przez następny rok lub odlatywać wraz z dorosłymi w kierunku lęgowisk.

Pokarm

Mewa czarnogłowa odżywia się owadami we wszystkich stadiach rozwojowych, które chwytą, chodząc po ziemi lub w locie. Zjada również skorupiaki, mięczaki, skąposzczety, pajęczaki, ryby, żaby oraz różne odpadki. W sezonie lęgowym żeruje najczęściej na polach uprawnych lub wysypkach śmieci, oddalonych od kolonii lęgowej do kilkudziesięciu kilometrów.

Występowanie

Siedlisko

Miejscem gniazdowania mewy czarnogłowej w Polsce są duże kolonie śmieszki i mewy pospolitej, liczące kilkadziesiąt lub kilka tysięcy par, usytuowane na wyspach w nurcie rzeki, na stawach rybnych, zwirowniach, zbiornikach zaporowych, odstojnikach i jeziorach. Preferuje wyspy o twardym gruncie, porośnięte roślinnością zielną, ewentualnie z luźno rozmieszczonymi krzewami i pojedynczymi drzewami.

Siedliska z załącznika I Dyrektywy Siedliskowej, które mogą być istotne dla gatunku

1130 Ujścia rzek (estuaria)

1150 Zalewy i jeziora przy morskie (laguny)

3150 Starorzecza i naturalne eutroficzne zbiorniki wodne ze zbiorowiskami z *Nymphaeion*, *Potamion*

Rozmieszczenie geograficzne

Zasadnicza część światowej populacji mewy czarnogłowej koncentruje się w rejonie Morza Czarnego i Morza Azow-

skiego oraz we wschodniej części basenu Morza Śródziemnego. W środkowej i zachodniej Europie gniazduje stosunkowo nielicznie, ale wykazuje stały trend wzrostowy. Zasięg występowania w okresie zimowym nie różni się znacznie od zasięgu lęgów. Populacja czarnomorska przemieszcza się w rejon Morza Śródziemnego, a ptaki ze środkowej Europy głównie na atlantyckie wybrzeża zachodniej Europy. Mewa czarnogłowa jest gatunkiem monotypowym – nie wyróżniono podgatunków.

Rozmieszczenie w Polsce

Dotychczas stwierdzono lęgi mewy czarnogłowej na ponad czterdziestu stanowiskach rozproszonych w całym kraju. Większość kolonii jest skupionych w dolinie Górnej i Środkowej Wisły oraz na Dolnym Śląsku.

Status ochronny

Ochrona gatunkowa w Polsce: gatunek objęty ochroną ścisłą (Dz U z 2004 r. Nr 220, poz. 2237)

Status zagrożenia w Europie: S gatunek niezagrożony, którego status ochronny jest prawdopodobnie odpowiedni
BirdLife International: SPEC 4

Dyrektywa Ptasia: Art. 4.1, załącznik I

Konwencja Berneńska: załącznik II

Konwencja Bońska: załącznik II

Występowanie gatunku na obszarach chronionych

W Polsce stanowiska z największą liczbą par lęgowych leżą poza obszarami chronionymi. W ostatnich dziesięciu latach pojedyncze pary stwierdzono w parkach narodowych: Biebrzańskim PN i PN Ujścia Warty oraz w rez. Stawy Milickie. W okresie wędrówek mewy czarnogłowe są regularnie obserwowane w rez. Mewia Łacha przy ujściu Wisły Przekop.

Rozwój i stan populacji

Jeszcze w latach 40. i na początku 50. zasięg występowania tego gatunku był ograniczony do północno-zachodniego wybrzeża Morza Czarnego. Liczebność tej populacji ulegała znacznym fluktuacjom, przy czym szczyt liczebności osiągnęła w roku 1983 (336 000 p.). W latach 40. i 50. zauważono ekspansję gatunku w kierunku zachodnim, co zaowocowało z biegiem lat zagnieżdżeniem się w wielu państwach środkowej i zachodniej Europy: Węgry w 1940 i potem od 1953, Niemcy od 1951, Holandia od 1959, Belgia od 1964, Francja od 1965, Czechy od 1967. Szacunkowa liczebność populacji lęgowej dla połowy lat 90. wynosiła około 80 000 p. wraz z największą populacją ukraińską. Zasadniczą część światowej populacji mewy czarnogłowej gniazduje w rejonie Morza Czarnego i Morza Azowskiego (w latach 90. przeciętnie 60 000 p.) i we wschodniej części basenu Morza Śródziemnego (pod ko-

niec lat 90. w Grecji – 2500 p., we Włoszech – do 3000 p., w Turcji – ok. 5000 p.). Do 10 000 p. gniazduje również w południowej Rosji, nad Morzem Kaspijskim.

Populacja lęgowa w środkowej i zachodniej Europie jest stosunkowo niewielka, ale wykazuje stały wzrost liczebności. Pod koniec lat 90. w Belgii i Holandii łącznie stwierdzono 650 p., we Francji 871–882 p., na Węgrzech blisko 200 p., w Niemczech 116 p. i w Słowacji 78 p. W Wielkiej Brytanii w ciągu 10 lat liczebność wzrosła z ok. 30 p. w 1992 do 90–105 p. w roku 2001. W niewielkiej liczbie par gniazduje również w wielu innych państwach z tego regionu.

W Polsce mewa czarnogłowa gniazduje od roku 1981, kiedy to stwierdzono pierwszy lęg na Zalewie Wiślanym, a rok później znaleziono kolejne 4 p. na wyspach Wisły Środkowej. Regularne lęgi notuje się od roku 1987, ale przez kolejne 12 lat zwykle nie gniazdowało więcej niż 5 p. rocznie. W Polsce dotychczas największą liczbę p. mew czarnogłowych w pojedynczej kolonii śmieszki stwierdzono w żwirowni Skoki k. Włocławka (do 8 gniazd w 2001) oraz na Wiśle k. Kazimierza Dolnego w ostoi Małopolski Przełom Wisły (9–10 gniazd w 2003). Poza tym w latach 2000. gatunek gniazdował w dolinie Nidy (5 p.), w dolinie dolnej Skawy (do 7 p.) i w dolinie górnej Wisły (do 5 p.). W ostoi Dolina Środkowej Wisły w latach 2000–2002 znanych było 8 kolonii zasiedlonych przez mewę czarnogłową, a w 2002 gniazdowało na tym obszarze łącznie 18 p. Populacja krajowa jest zasilana przez ptaki dorosłe pochodzące z Europy Zachodniej oraz Węgier, Czech i Słowacji. Obecnie gniazduje w całym kraju do 40 p. Największe stada w Polsce z okresu wędrówki znane są z rejonu ujścia Wisły (do 14 osobników na noclegowisku i 12 na żerowisku).

Zagrożenia

Gatunkowi zagraża w Polsce:

- utrata siedlisk lęgowych w wyniku przekształcenia roztokowego charakteru koryta Wisły;
- niska udatność lęgów w wyniku drapieżnictwa drapieżników czworonożnych (lis, jenot, norka amerykańska) i skrzydlatych (kruk, wrona siwa, sroka);
- niska udatność lęgów w wyniku uprawiania sportów wodnych w pobliżu kolonii lęgowych (łódzie motorowe i wiosłowe, rowery wodne itp.);
- niska udatność lęgów w wyniku wzrostu intensywności ruchu turystycznego i rekreacyjnego (wędkarstwo) na terenach nadrzecznych i jeziornych, szczególnie na wyspach goszczących kolonie lęgowe;
- niska udatność lęgów w wyniku niekontrolowanego wypasu zwierząt gospodarskich, rozdeptujących gniazda.

Dla uniknięcia nieporozumień wynikających z możliwości odmiennego rozumienia zapisów powyższego tekstu przez osoby należące do różnych grup zawodowych, należy go interpretować w duchu zapisów zamieszczonych w części wstępnej poradnika (T. 7., str. 19).

Propozycje odnośnie do zarządzania

Należy:

- poważnie ograniczyć plany zabudowy hydrotechnicznej dolin rzecznych (szczególnie Wisły Środkowej) i plany przekształceń reżimu hydrologicznego rzek;
- zminimalizować konsekwencje korekty trasy koryta na całej długości rzeki Wisły;
- objąć ochroną prawną (konwencja RAMSAR, park krajobrazowy lub narodowy) środkowy fragment Wisły (ujście Sanu – Włocławek);
- podjąć odstrzał drapieżników czworonożnych (lis, jenot, norka amerykańska) i skrzydlatych (kruk, wrona siwa, sroka);
- czasowo (kwiecień–czerwiec) ograniczyć wypas bydła, ruch turystyczny i rekreacyjny (wędkarstwo) na wyspach Wisły środkowej;
- zapobiegać zarastaniu dogodnych siedlisk lęgowych poprzez wykaszanie, karczowanie i kontrolowany wypas bydła w okresie połęgowym (od połowy lipca);
- wyspy jeziorne objąć ochroną w formie użytków ekologicznych, z ograniczeniem wstępu od marca do końca lipca;
- zapewnić spokój wędrującym ptakom na terenach największych koncentracji mew, tak na wybrzeżu, jak i na śródlądziu, ograniczając ich użytkowanie turystyczne i rekreacyjne w okresie czerwiec–październik.

Dla uniknięcia nieporozumień wynikających z możliwości odmiennego rozumienia zapisów powyższego tekstu przez osoby należące do różnych grup zawodowych, należy go interpretować w duchu zapisów zamieszczonych w części wstępnej poradnika (T. 7., str. 20).

Propozycje badań

Należy zbadać:

- rozmieszczenie i liczebność krajowej populacji lęgowej;
- wybiórczość siedliskową okresu gniazdowego;
- sukces lęgowy;
- przeżywalność;
- rozmieszczenie zimowisk i tras przelotu krajowej populacji lęgowej;
- skuteczność czynnej ochrony gatunku;
- pochodzenie ptaków zasiedlających Polskę.

Monitoring

- coroczna rejestracja wszystkich stanowisk lęgowych w kraju;
- coroczna ocena liczebności populacji lęgowej (na podstawie liczenia gniazd) obejmująca wszystkie aktualnie zajęte stanowiska lęgowe w kraju.

Corocznie należy kontrolować wszystkie kolonie lęgowe mew, w których kiedykolwiek stwierdzono gniazdowanie miewy czarnogłowej oraz w cyklu 3-letnim należy poszukiwać nowych stanowisk lęgowych we wszystkich dużych koloniach śmieszki. Liczenia należy prowadzić trzykrotnie

podczas sezonu lęgowego: 5–10 maja, 20–30 maja oraz 15–20 czerwca. Skuteczna kontrola powinna składać się z dwugodzinnej obserwacji z brzegu przez lunetę całej kolonii lęgowej, z różnych stron; wejściu do kolonii; uważnej obserwacji wszystkich latających nad nią ptaków; obejrzeniu wszystkich jaj i piskląt w kolonii w celu wykrycia lęgów miewy czarnogłowej oraz policzeniu gniazd tego gatunku. Cały czas należy nasłuchiwać, czy w stadzie śmieszek nie słychać charakterystycznego głosu miewy czarnogłowej, nosowo brzmiącego „auł”. W razie stwierdzenia latającej nad kolonią miewy czarnogłowej należy się z kolonii wycofać i ponownie przez lunetę śledzić zachowanie zauważonej w locie miewy czarnogłowej. Namierzone przez lunetę miejsce zasilania ponownie sprawdzić, wchodząc do kolonii.

Bibliografia

- ARDAMATSKAYA T. B. 1998. Breeding sites of Mediterranean Gull *Larus melanocephalus* in the countries of the former Soviet Union. W: Meininger P. L., Hoogendoorn W., Flamant R., Raavel P. (red.) Proceedings of the 1st International Mediterranean Gull Meeting, Le Portel, Pas-de-Calais, France, 4–7 September 1998. Bailleul, s. 19–24.
- BAZA DANYCH OSO – NATURA 2000. Zakład Ornitologii PAN.
- BAZA DANYCH POLSKIEGO ATLASU ORNITOLOGICZNEGO. Zakład Ornitologii PAN.
- BAZA DANYCH WIADOMOŚCI POWROTNYCH. Centrala Obrączkowania Ptaków, Zakład Ornitologii PAN.
- BETLEJA J. – dane niepublikowane.
- BIRDLIFE INTERNATIONAL/EUROPEAN BIRD CENSUS COUNCIL. 2000. European bird populations: estimates and trends. BirdLife Conservation Series No. 10. Cambridge, 160 s.
- BOSCHERT M. 1998. Population trends and status of Mediterranean Gull *Larus melanocephalus* as a breeding bird in Germany. W: Meininger P. L., Hoogendoorn W., Flamant R., Raavel P. (red.) Proceedings of the 1st International Mediterranean Gull Meeting, Le Portel, Pas-de-Calais, France, 4–7 September 1998. Bailleul, s. 43–46.
- BOSCHERT M. 2002. Population trend and current situation of the Mediterranean Gull *Larus melanocephalus* in Germany. *Vogelwelt*, 123: 241–252.
- CHYTIL J. 1998. The present status of Mediterranean Gull *Larus melanocephalus* in the Czech Republic, with notes on Slovakia. W: Meininger P. L., Hoogendoorn W., Flamant R., Raavel P. (red.) Proceedings of the 1st International Mediterranean Gull Meeting, Le Portel, Pas-de-Calais, France, 4–7 September 1998. Bailleul, s. 39–40.
- CRAMP S., SIMMONS K. E. L. (red.) 1983. Handbook of the Birds of Europe, the Middle East and North Africa. The Birds of the Western Palearctic. Vol. 3. Waders to Gulls. Oxford, 913 s.
- FJELDSÅ J. 1977. Guide to the Young of European Precocial Birds. Tisvildeleje, 282 s.
- GOUTNER V. – dane niepublikowane.
- GRANT P. J. 1997. Gulls. A Guide to Identification. London, 352.

- HAGEMEIJER W. J. M., BLAIR M. J. 1997. The EBCC Atlas of European Breeding Birds: Their distribution and abundance. London, 903 s.
- JONSSON L. 1998. Ptaki Europy i obszaru śródziemnomorskiego. Warszawa, 559 s.
- KOŁODZIEJCZYK P. – dane niepublikowane.
- MEININGER P., FLAMANT R. 1998. Breeding populations of Mediterranean Gull *Larus melanocephalus* in The Netherlands and Belgium. W: Meininger P. L., Hoogendoorn W., Flamant R., Raevel P. (red.) Proceedings of the 1st International Mediterranean Gull Meeting, Le Portel, Pas-de-Calais, France, 4–7 September 1998. Bailleul, s. 47–54.
- NAWROCKI P., WESOŁOWSKI T. 1984. Gniazdowanie mew czarnogłowych *Larus melanocephalus* na środkowej Wiśle. *Not. Orn.*, 25: 59–61.
- NITECKI C. 1984. Pierwsze stwierdzenie gniazdowania mewy czarnogłowej *Larus melanocephalus* w Polsce. *Not. Orn.*, 25: 57–58.
- OGILVIE M., RARE BREEDING BIRDS PANEL. 2003. Rare breeding birds in the United Kingdom in 2001. *British Birds*, 96: 476–519.
- SADOUL N., RAEVEL P. 1998. Distribution, population trends and status of Mediterranean Gull *Larus melanocephalus* as a breeding bird in France. W: Meininger P. L., Hoogendoorn W., Flamant R., Raevel P. (red.) Proceedings of the 1st International Mediterranean Gull Meeting, Le Portel, Pas-de-Calais, France, 4–7 September 1998. Bailleul, s. 55–57.
- SZEWCZYK P. – dane niepublikowane.
- WETLANDS INTERNATIONAL. 2002. Waterbird Population Estimates – Third Edition. Wetlands International Global Series No. 12. Wageningen, The Netherlands, 226 s.

Monika Zielińska